

УДК 94 (477.51) “16”: 631.11

ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ ПІСОЧИНСЬКИХ НА ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНІ (1633–1646)

Петро КУЛАКОВСЬКИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка, кафедра історії слов'янських країн

Представникам шляхетського роду Пісочинських, які з'явилися на Волині на початку XVI ст., вдалося зосередити у своїх руках у другій половині XVI ст. ряд маєностей у кількох воєводствах Речі Посполитої. Створення значного земельного комплексу на території Чернігово-Сіверщини було пов'язане з діяльністю кам'янецького (згодом – київського) каштеляна і новгород-сіверського старости Олександра Пісочинського (помер у 1646 р.). Це дозволяє віднести О. Пісочинського до верстви найбільш заможних землеволодільців на території Чернігово-Сіверщини – магнатів.

Ключові слова: Чернігово-Сіверщина, Пісочинські, шляхетське землеволодіння, маєткова політика.

Рід Пісочинських з'являється на Волині на початку XVI ст. Його засновником був Івашко – волинський зем'янин єврейського походження. Село Пісочне Луцького повіту, від назви якого почав титулуватися Івашко, надав йому на прохання князя Костянтина Івановича Острозького великий литовський князь Олександр. Син Івашка – Гнівош, за прикладом багатьох молодих шляхтичів свого часу, присвятив себе військовій кар'єрі, наймаючись до загонів жовнірів, що відправлялися заради здобичі до країн, де велися військові дії. Після 1540 р. Гнівош двічі виїжджав до Угорщини, де австрійський ерцгерцог і угорський король Фердинанд Габсбург здійснював спроби протистояти османській експансії. Подібні ридарські “подорожі” вимагали значних коштів, і Г. Пісочинський вимушений був продати 1 грудня 1540 р. князеві Федорові Сангушку Пісочне за 400 кіп литовських грошів. Оскільки Литовський статут 1529 року не допускав вільного, не контрольованого державою відчуження землеволодіння, Гнівош отримав відповідний дозвіл великого литовського князя Сигізмунда I Старого. З угорських походів він повернувся забезпеченою людиною. Це дозволило йому вигідно одружитися. Дружина Гнівоша – Маріанна, донька кременецького земського судді Андрія Куневського, внесла в сім'ю посаг – половину села Кунів у Луцькому повіті. Безперечно, колишній учасник угорських походів мав кошти і для набуття маєностей, але за його життя згадана заборона вільного обігу землі не була відмінена, і він ці кошти використовував для надання позик, тримаючи як гарантію їх повернення чужі маєності, як наприклад, Черницьку волость князя Богуша Корецького¹.

Повернути Пісочне у власність роду вдалося його синові – Лаврині. Лаврин – руський писар королівської канцелярії, з 1583 р. брацлавський підкоморій, секретар короля Сигізмунда III, виявився одним з найбільш вдалих збирачів земель свого часу. Успадкувавши по смерті батька в 1559 р. лише рухомі речі й гроші, Лаврин поступово прибрав до рук Куневську волость у Луцькому повіті, ряд сіл у Кременецькому повіті (Ясківці, Татаринівці,

¹ *Putaski K.* Kronika polskich rodów szlacheckich Wołynia, Podola i Ukrainy. Warszawa, 1991. T. 2. S. 132–133.

Загірці, Красна Лука) – родинні маєтності Куневських; одружившись з Магдаленою Дубицькою, став власником ряду маєтностей у Брацлавському (Кам'яногірка, Жорнища, Головачівці, Піщане, Овдіївка), Віленському (Дубники), Новогрудському (Адапчичі), Берестейському (Дубенець, Ястребль, Могильне) воєводствах². У комплексі земельних володінь брацлавського підкоморія географічно найбільш віддаленим на схід від родинного Пісочна було село Виповзів, що знаходилося на лівому березі Дніпра і яке він отримав пожиттєво в 1581 р.³ Спроба закріпити це село у власності роду шляхом уступки його синові Олександрові виявилася неуспішною⁴, але знаковою – саме Олександрові випало стати одним з найбільших землевласників на території Задніпров'я.

Олександр, так само як і інший син Лаврина й Магдалени – Якуб, отримав, без перебільшення, європейську освіту. Спочатку він навчався у Краківській академії, де в 1601 року видрукував латинські вірші на похвалу своїх товаришів по навчанню⁵. Через чотири роки старший син Лаврина вписався до метрики студентів Вюрцбурзького університету⁶. Останній серед німецьких університетів вважався прокатолицьким, хоч сам Олександр ще залишався православним. Після студій за кордоном О. Пісочинський потрапив на королівський двір, де служив дворянином. Безперечно користувався довір'ям Сигізмунда III. Починаючи з 1620 р., король щедро винагороджував Олександра урядами. У листопаді 1620 – березні 1621 рр. спочатку згідно з сеймовим рішенням, а потім за королівським привілеєм він виконував обов'язки вінницького старости (був сурогатором Вінницького староства), у 1627 р. отримав уряд уланівського старости, а 1631 року за численні військові заслуги та участь у посольстві до Порту – уряд кам'янецького каштеляна⁷.

Смоленська війна 1632–1634 рр. сприяла подальшій кар'єрі кам'янецького каштеляна. Досвідчений командир, авторитет серед козаків, за висловом Йоахима Єрлича, “чоловік життя побожного, розсудливий, вчений і мудрий”⁸, О. Пісочинський поступово став з ініціативи короля Владислава IV однією з найбільш дійових фігур на польсько-московському театрі воєнних дій. На елекційному сеймі, 13 листопада 1632 р., сенат виділив зі скарбу 20

² Крикун М. Епізод із землеволоділних відносин шляхти у Брацлавському воєводстві в останній чверті XVI ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2000. Вип. 35–36. С. 98–113.

³ Російський державний архів древніх актів (далі – РГАДА), ф. 389 (Литовская метрика), оп. 1, д. 198, л. 196 об.–198 об.

⁴ Там же. Д. 200, л. 106.

⁵ *Siarczyński F.* Obraz wieku panowania Zygmunta III króla polskiego i szwedzkiego zawierający spis osób żyjących pod jego panowaniem. Lwów, 1828. Cz. 2. S. 75.

⁶ *Żołędź-Strzelczyk D.* Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Poznań, 1996. S. 226.

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 209, л. 204 об.–205; Крикун М., *Піддубняк О.* Матеріали про діяльність городського і земського судів Брацлавського воєводства останньої чверті XVI – першої половини XVII ст. в архіві роду Пісочинських // Збірник праць і матеріалів на пошану Лариси Іванівни Крушельницької. Львів, 1998. С. 90–91; *Chłapowski K.* Starostowie w Małopolsce 1565–1668 // Społeczeństwo staropolskie. Warszawa, 1996. T. IV. S. 147; *Urwanowicz J.* Piaseczyński Aleksander // Polski Słownik Biograficzny. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1980. T. XXV. S. 801; Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. Kórnik, 1998. S. 69.

⁸ *Jerlicz J.* Latopisiec albo kroniczka różnych spraw z dziejów dawnych i terażniejszych czasów. Warszawa, 1853. T. 1. S. 48.

тис. злотих для набору козаків і відправлення їх на Чернігово-Сіверщину. Саме Олександр був призначений керівником цього війська⁹. У травні–червні 1633 р. кам'янецький каштелян разом з Яремою Вишневецьким провели військову операцію, яка мала на меті взяття такого важливого московського оборонного пункту, як Путивль, і подальший марш на осаджений московськими військами Смоленськ. Операція не вдалася, у тому числі й через протистояння в середовищі запорожців між прихильниками Михайла Дорошенка і Якова Острянина¹⁰. У серпні того ж року Олександр за королівським наказом на чолі кварцяного війська прибув зі Сіверщини під Смоленськ. Він особливо відзначився при взятті Дорогобужа на початку жовтня та в наступних боях під Смоленськом¹¹. Зважаючи на його заслуги, Владислав IV, перебуваючи в таборі під Смоленськом, 22 жовтня 1633 р. видав привілей, яким іменував О. Пісочинського новгород-сіверським старостою¹². Потрібно зазначити, що територія, визначена під новоутворене староство, повністю знаходилася під контролем московських військ, тому надання було символічним. Капітуляція в лютому 1634 р. московської армії Михайла Шеїна під Смоленськом визначила програш московської сторони в Смоленській війні. Укладене в травні 1634 р. між Річчю Посполитою і Московською державою Полянське перемир'я (до чого з польсько-литовської сторони був причетний і О. Пісочинський) закріплювало територію Чернігово-Сіверщини у складі першої, і таким чином згадане королівське надання набуло реального змісту.

Через декілька днів після укладення перемир'я, 30 травня, король, все ще знаходячись під Смоленськом, надав новгород-сіверському старості “для вільного осадження людей” пустоші в Новгород-Сіверському старостві, зокрема на урочищі Торговиця й городищі Гумського, що розміщувалися над річкою Єзуч¹³. Принагідно зазначимо, що всі маєтності на території Чернігово-Сіверщини, починаючи з 1620 р., надавалися шляхтичам на ленному праві (*jure feudi*), яке обмежувало можливості розпоряджатися одержаними маєтками та використовувати природні ресурси й обтяжувало землеволодільців обов'язком забезпечувати обороноздатність місцевих замків та брати особисту участь у військових діях на випадок ворожої інтервенції¹⁴. Тож О. Пісочинському заборонялося без королівського дозволу (консенсу) відчувувати названі пустоші, розробляти в них поклади селітри, виробляти з деревини матеріали для продажу; натомість, на нього накладався обов'язок обороняти Новгород-Сіверський замок. Звертає на себе увагу факт надання кам'янецькому каштелянові території, які знаходилися в межах староства. Це дасть йому підстави в подальшому досить вільно трактувати межі між староством та своїми ленними маєтностями на Чернігово-Сіверщині. Власне, тут початково й самі межі між староствами й розданими шляхті маєтностями були невизначеними. Про це, зокрема, свідчить лист

⁹ Грушевський М. Історія України–Руси. Київ, 1995. Т. VIII. Ч. I: Від Куруківщини до Кумейщини (1626–1638). С. 201; *Sygn F. E.* Between Poland and the Ukraine. The dilemma of Adam Kysil, 1600–1653. Cambridge, 1985. P. 72.

¹⁰ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, oddz. rękopisów, rkps 128, s. 337–339; *Kupisz D.* Smoleńsk 1632–1634. Warszawa, 2001. S. 123–124; *Грушевський М.* Історія України–Руси. Т. VIII. Ч. I. С. 203.

¹¹ *Kupisz D.* Smoleńsk 1632–1634. S. 139, 170–171, 183, 205.

¹² Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (дали – AGAD), Metryka Koronna, sygn. 180, k. 235–235 v.

¹³ Ibid. Sygn. 182, k. 10 v.–11.

¹⁴ Докладніше див.: *Kulakowskyj P.* Kolonizacja Kijowszczyzny i Czenihowszczyzny (1569–1648) // *Modernizacja struktur władzy w warunkach opóźnienia. Europa Środkowa i Wschodnia na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych.* Warszawa, 1999. S. 167–169; *Baranowski I.* Nadania jure feudi w nowożytnej Polsce // *Themis Polska.* Warszawa, 1913. Ser. II. T. 2. Poszyt 2. S. 40.

Владислава IV до О. Пісочинського від 30 жовтня 1634 р., де король вимагав від старости не клопотатися перед ним щодо надань населених пунктів, належних до Новгород-Сіверського замку, різним особам до тих пір, коли він (король) визначить характер таких данин¹⁵. Подібні вимоги навряд чи мали вплив на старосту, оскільки він на власний кошт утримував у згаданому замку гарнізон, який складався з 50 піхотинців і 40 козаків¹⁶, і тому всіляко сприяв, щоб товариші його хоругви отримали ленні маєтності поблизу Новгород-Сіверського. Невизначеність меж між староством і землями, що надавалися шляхті як ленні володіння, сприяли тому, що О. Пісочинський проводив політику “заокруглення” кордонів староства за рахунок найбільш привабливих в економічному чи тактично-військовому аспекті шляхетських маєтностей. Дрібна шляхта, зрозуміло, практично не могла протистояти такій політиці. Але ленні володіння на Чернігово-Сіверщині отримувала не лише вона, а й впливові в державі урядовці та політики. Їх спротив призвів до перших земельних конфліктів, в які виявився втягнутим і староста.

Найбільш значним з них був конфлікт з коронним надворним підскарбієм Єжи Оссолінським. Відразу ж після укладення Полянського перемир'я, як дізнаємося з листа Владислава IV від 15 жовтня 1634 р. до О. Пісочинського, останній, користуючись наявністю в Новгород-Сіверському підлеглому собі гарнізону, наказав слугам відібрати надані підскарбієві маєтності Чеплин, Милченки, Красне, Верівка, Пальчики. Така ж доля чекала й розташований на лівому березі р. Сейм Батурич, маєтність стародубського старости Павла Тризни¹⁷. Наказ короля щодо повернення цих маєтностей їх законним володільцям був виконаний старостою лише щодо Є. Оссолінського. Батурич він не повернув, і це спонукало П. Тризну уступити цю маєтність Є. Оссолінському. Останній навіть був уже введений у володіння Батурином, але люди О. Пісочинського на чолі з новгород-сіверським підстаростою Миколаєм Пенським здійснили в перші місяці 1635 р. на нього наїзд, вигнали звідси урядника та слуг підскарбія і знову приєднали до Новгород-Сіверського староства¹⁸. Боротьба за Батурич продовжувалася більше ніж півроку. Відібравши у травні 1635 р. Батурич своїми силами й потім втративши його, Є. Оссолінський створив проти новгород-сіверського старости своєрідну коаліцію, до якої увійшли князь Я. Вишневецький, Адам Кисіль, Миколай і Василь Солтики та ще декілька дрібних шляхтичів з сусіднього Чернігівського повіту. Коаліції, що направила до Батурича не менше 1 тис. чоловік, 16 серпня 1635 р. вдалося взяти замочок – цього разу, правдоподібно, остаточно¹⁹. О. Пісочинський, зайнятий дипломатичною місією до Москви та звітом про неї королю, не встиг цьому перешкодити. Про події щодо Батурича був поінформований король, який, надаючи 10 серпня О. Пісочинському київську каштелянію²⁰, правдоподібно, застеріг його від подальшої ескалації конфлікту.

¹⁵ Grabowski A. Władysława IV listy. Kraków, 1845. S. 31. Про вимоги сеймику Чернігівського воеводства відмежувати шляхетські маєтності від староств на території воеводства див.: Кулаковський П. Інструкція сеймику Чернігівського воеводства 1646 року // Україна модерна. Львів, 2001. Ч. 6. С. 136–137.

¹⁶ Grabowski A. Władysława IV listy. S. 6–7.

¹⁷ Ibid. S. 12–13.

¹⁸ Ibid. S. 117–118.

¹⁹ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ НАН України), від. рукописів, ф. 5 (Оссолінські), оп. 1, спр. II 4060, арк. 108–108 зв.; Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich... T. 2. S. 144–145.

²⁰ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 180, k. 550–551 v.

У подальшому новгород-сіверський староста обрав новий метод збільшення своїх земельних володінь. Він різними способами добивався на свою користь уступок маєтностей з боку дрібних землевласників Новгород-Сіверського повіту. Отриманий О. Пісочинським 5 травня 1636 р. королівський консенс дозволяв йому володіти на ленному праві вже, як свідчить цей документ, купленими маєтностями. Одночасно староста отримав право виробляти “лісні товари” й палити попіл терміном на 5 років у куплених маєтностях²¹, хоч 12 березня цього ж року король на це не погоджувався, підтверджуючи дозвіл лише щодо лісів, належних до староства²².

Які ж маєтності сконцентрував у своїх руках О. Пісочинський внаслідок одержання згаданого консенсу?

В Адама й Олександра Киселів він купив деревню Горбів, розташовану над Десною, поблизу впадіння до неї Сейму. У вересні 1635 р., при уведенні в її володіння О. Киселя, тут нараховувалося 6 дворів²³. Ймовірно, Киселі, продаючи київському каштелянові Горбів, намагалися зберегти контроль над іншими маєтками на території повіту, оскільки ще в червні 1635 р. Адам Кисіль просив у свого патрона, коронного канцлера Томаша Замойського посприяти поверненню належних його братам деревень, захоплених О. Пісочинським²⁴.

Від Криштофа Сеножацького київський каштелян набув пустош Вербу, розташовану над однойменною річкою. Судячи з наступного перебігу подій, з цією купівлею не погодився брат К. Сеножацького – Ян. Він, можливо, теж мав право на цю пустош і відмовився передати її набувачеві. У листопаді 1638 р. О. Пісочинський викликав Я. Сеножацького та його дружину Теофілю Розсудовську до Новгород-Сіверського гродського суду за неуступку селища Верба або Вербшизна, купленого ним за 2 тис. злотих. Відповідачі на термін, визначений позовом, до суду не з’явилися, і суд присудив конфіскацію маєтності²⁵. Як свідчить реєстр вибирання подимного з маєтностей Чернігівського воєводства 1638 року, вже тоді київський каштелян виступає як володілець Верби, з 4 димів якої сплатив податок²⁶.

Пустош Погорілець над однойменною річкою – притокою Ревни, що впадає в Снов, О. Пісочинський купив у Яна Завольського. Не виключено, що пустош була продана вже по отриманні каштеляном консенсу, бо лише 20 липня 1637 р. возний Ян Твардовський подав вже село Погорілець до його посесії²⁷.

²¹ Ibid. Sygn. 182, k. 84 v.–86.

²² Grabowski A. Władysława IV listy. S. 181–182.

²³ Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Киев, 1893. Т. 2: Полк Нежинский. С. 302.

²⁴ Sysyn F. E. Between Poland and the Ukraine... P. 267.

²⁵ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4062, арк. 80–81.

²⁶ Там само. Спр. II 4064, арк. 29 зв. Певну плутанину щодо Верби вносить декрет Чернігівського гродського суду від 7 листопада 1636 р. між підданими О. Пісочинського Ларком й Ісаєю Біликами та чернігівським міщанами щодо відібрання ними в Біликів 60 пудів меду у Вербі. Декрет відносить Вербу до Новгород-Сіверського староства, а Я. Сеножацького називає лише держателем половини цього селища (Там само. Спр. III 4138, арк. 188–189). Втім, сам Я. Сеножацький на процесі не був присутній, а подібна інтерпретація належності Верби, очевидно, виходила від прокуратора позивачів – Бальцера Малечинського, що був юристом з оточення київського каштеляна.

²⁷ Там само. Спр. II 4061, арк. 101–101 зв.

Безперечно, однією з найбільш вдалих операцій О. Пісочинського стала купівля за 1 тис. злотих Сосниці у Валеріана й Анджєя Арцішевських. Відбулося це в Чернігові у лютому 1636 р.²⁸ Сосниця надзвичайно вигідно розташовувалася – на березі Убіді, недалеко від її впадіння в Десну. Від цього населеного пункту тягнулися шляхи до Чернігова, Новгород-Сіверського, Кролевця і Конотопа. Місцеве населення вирощувало фруктові дерева (яблука, груші), що притягувало сюди купців з литовських воєводств Речі Посполитої²⁹. Невипадково, що київський каштелян саме тут заснував адміністративно-господарський центр своїх новгород-сіверських ленних володінь. Населення Сосниці швидко зростало: у 1638 р. вона вже називається містечком, в якому нараховувалося 65 димів³⁰.

Як і Сосниця, центром окремої волості став Погар, набутий, згідно з інформацією згаданого вище королівського консенсу, київським каштеляном у Яна Вишковського. Однак купівля Погара мала місце майже через рік після видання консенсу – 29 квітня 1637 р. О. Пісочинський сплатив Я. Вишковському, що не вмів писати і за якого поставив свій підпис новгород-сіверський стольник Криштоф Телішевський, 3 тис. злотих. Крім Погара, об'єктом відчуження виступило й Радогоське городище³¹. З пізніших матеріалів відомо, що Радогоське городище – це місце, де був заснований Почеп³². У вересні 1637 р. київський каштелян був уведений у володіння цим населеним пунктом³³. З цього часу населення Почеп швидко зростало. У 1638 р. тут нараховувалося 55 димів³⁴.

Осадником у Погарській волості був Криштоф Силич. Особливо дошкуляла діяльність останнього володільцю сусідньої з Погаром маєтності Лобки новгород-сіверському військовому Якубові Міляновському. У червні 1639 р. війський викликав до асесорського суду О. Пісочинського, звинувачуючи в тому, що за його наказом К. Силич зваблює людей з Лобків “якимсь правом і привілеями”, а також організовує вилов риби і бобрів на річках Вабля і Манастерицизна, які знаходяться в межах Лобківської держави. Яким було рішення суду, нам не відомо, але прогірччя між Я. Міляновським і О. Пісочинським відтоді лише посилювалися. Обопільні наїзди тривали протягом 1640–1642 рр. На початку 1640 р. люди війського під час нападу на маєтність каштеляна Новосілки вбили місцевого осадника Матфія – службника К. Силича. У листопаді цього ж року, коли більшість шляхти повіту, включаючи суперників, перебувала на новгород-сіверських гродських рочках, Я. Міляновський наказав лобківському урядникові Томашові Хлопціцькому вчинити напад на погарські сіножаті. Нападники забрали з собою худобу, коней, кіз, овець, сіно, нанісши місцевій міській громаді шкоду розміром в 500 злотих. У цьому тривалому конфлікті О. Пісочинський брав участь опосередковано, то через К. Силича, то через погарських міщан Максима й Бондика, в яких люди Я. Міляновського, начебто, відібрали мед. У 1642 р. конфлікт між підданими каштеляна та Я. Міляновського вже розглядався на сесії коронного трибуналу в Любліні. Однак два декрети цього суду, які присудили війського до баніції, були ним оскаржені як винесені без подання йому позовів³⁵. Я. Міляновський мав певні

²⁸ Там само. Спр. III 4138, арк. 178–178 зв.

²⁹ Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. / Упоряд. Т. Б. Ананьева. Київ, 1997. С. 235.

³⁰ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4064, арк. 29 зв.

³¹ Там само. Спр. III 4138, арк. 192–193.

³² *Лазаревский А.* Описание Старой Малороссии... 1888. Т. 1: Полк Стародубский. С. 238.

³³ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4061, арк. 117.

³⁴ Там само. Спр. II 4064, арк. 29 зв.

³⁵ Там само. Спр. II 4062, арк. 123–124; спр. III 4063, арк. 48–48 зв., 54, 81–82, 125–126 зв., 127–128 зв., 135, 150–150 зв., 152–152 зв.; спр. II 4064, арк. 60–62, 91–93, 95–96, 97–98.

можливості протекції навіть на королівському дворі (його брат Ян у середині 1620-х років був королівським становничим), але протистояти О. Пісочинському на території Новгород-Сіверського повіту реально не міг. 20 січня 1644 р. він отримав королівський консенс, згідно з яким мав уступити Лобки новгород-сіверському земському судді Стефанові Речинському – клієнтові київського каштеляна³⁶.

Інші куплені, за інформацією королівського консенсу від 5 травня 1636 р., О. Пісочинським маєтності – це сідлисько Жадів, пустош Сапічик, Курове, Батьківське селисько, селище Безобразове, Двір Чудиново. Наскільки реальними були ці купівлі, достеменно відомо не повністю. Жадів, куплений у Базилія Стравінського і його дружини Іздиті Косаківни, увійшов до Сосницької волості київського каштеляна, а пізніше навіть фігурує як центр окремої волості³⁷. Купівля пустоші Сапічик у вдови Шимона Венгерського Катерини Богурської за 2 тис. злотих відбулася ще до видання згаданого консенсу – 9 лютого 1636 р.³⁸ Докладно невідомо, чи дійсно набув каштелян Курове (одноіменний населений пункт, згідно з пізнішими даними, знаходився біля Погара³⁹). Його володільцями були до 1636 р. Ян Веронський, Станіслав і Стефан Залеські. Маєтності Батьківське селисько, Безобразове і Двір Чудиново О. Пісочинський мав купити в новгород-сіверського підкоморія Щасного Вишля. Батьківське селисько згадується як маєтність Пісочинських на початку 1640-х років, в якому було 2 дими⁴⁰. Безобразове і Двір Чудиново так і залишилися незаселеними й наприкінці 1646 р. згадуються як сідлиська поблизу Конотопа⁴¹.

Треба зазначити, що кожен з пунктів, згаданих у консенсі, виступав центром певної території, тому купівлі О. Пісочинського в дійсності мали масштабніший характер. У його володіння потрапила величезна територія, що охоплювала весь басейн річки Клевань, починаючи від кордону з Московською державою, обидва береги Сейму до його впадіння в Десну й землі від місця їх злиття, уверх течією Десни, до впадіння в неї Коропа⁴².

Ще до видання аналізованого консенсу, у тому ж 1636 р., київський каштелян купив за 2 тис. злотих у вдови Яна Храновського Анни Полацівни пустош Понерличі. 1638 року вона виступає як село, в якому знаходилося 3 дими⁴³; входила до Сосницької волості. Тоді ж О. Пісочинський купив за 5 500 злотих у К. Телішевського та його дружини Софії Косаковської маєтності Посудич, Морав'я, Стариків, а також сідлиська Ковричин, Новосілки, Ушкічин. За цією угодою продавці мали передати маєтності лише через два роки – 7 лютого 1638 р.⁴⁴ Цінним набутком для київського каштеляна став Глухів, який він купив у грудні 1636 р. у Якуба Крентовського, а вже 29 грудня був уведений возним у володіння цією маєтністю⁴⁵. Глухів, що в 1638 р. мав усього 1 дим, на початку 1640-х років був вже центром

³⁶ AGAD, Метрыка Коронна, sygn. 188, k. 61 v.–62.

³⁷ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. III 4145, арк. 41; *Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich...* T. 2. S. 162.

³⁸ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. III 4138, арк. 176–177 зв.

³⁹ Описи Лівобережної України... С. 143.

⁴⁰ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. III 4145, арк. 41 зв.

⁴¹ AGAD, Метрыка Коронна, sygn. 189, k. 499 v.–501.

⁴² *Ibid.* Sygn. 182, k. 84 v.–85.

⁴³ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. III 4138, арк. 188–189; спр. II 4064, арк. 29 зв.

⁴⁴ Там само. Спр. III 4138, арк. 207–207 зв.

⁴⁵ Там само. Спр. II 4061, арк. 76–76 зв.

однієї з волостей маєтностей Пісочинських⁴⁶. Ще 1723 року один зі старожилів цього міста, Савка Четвериков, згадував, що О. Пісочинський надав Глухову статус слободи й на початку 1640-х років активно сприяв його заселенню⁴⁷. Напередодні Визвольної війни 1648–1654 рр. Глухів або Новий Острів виступає як осередок виробництва поташу і смальцюги в навколишніх лісах (Литвинівських, Вікторовських, Зоболотівських, Любатівських, Орицьких). Ельжбета Пісочинська, яка по смерті чоловіка, отримала ленне право на це містечко, здавала його в оренду одному з найбільш довірених клієнтів О. Пісочинського – Петрові Харовському⁴⁸.

1636 рік – період активної купівлі окремих маєтностей у місцевої шляхти, що не мала засобів їх колонізувати, – переконав О. Пісочинського в надзвичайній ефективності такої політики. Віддаленість регіону його діяльності від центру, підпорядкованість йому як старості місцевого гродського суду, наявність на території повіту численної клієнтури з числа колишніх товаришів його хоругви, розпорядження фактично єдиною реальною збройною силою на прикордонні – залогою Новгород-Сіверського замку давали можливість реалізовувати цю політику різними способами. Купівлі могли бути за згодою партнера і примусовими; застосовувалася практика “заокруглення границь”, випробувана магнатами в інших українських воеводствах. Наступного року київський каштелян продовжував скеровувати зусилля та вільні кошти на збільшення нерухомості в Новгород-Сіверському повіті.

15 липня 1637 р. О. Пісочинський за 3 тис. злотих купив у Василя Волка деревню Кириєвщину, розташовану над Убіддю⁴⁹. Королівський консенс на це був отриманий раніше, оскільки в той же день возний Ян Твардовський подав Кириєвщину у володіння О. Пісочинському, посилаючись на наявність такого⁵⁰. На початку 1640-х років київський каштелян здавав її в оренду Самуїлові Некрашевичу, новгород-сіверському гродському писареві, який мав тут свій двір⁵¹.

Ще один населений пункт, що, як і Кириєвщина, “тягнув” до Сосниці, – Покошичі, – Покошичі, був придбаний О. Пісочинським зі значно більшими труднощами. Ним володів “заслужений жовнір” Ярош Таргоня. Під тиском сусіда він погодився продати свою маєтність за умови отримання королівського дозволу, таким чином сподіваючись виграти час. Однак можливості впливу О. Пісочинського на королівському дворі були на той час практично безмежними, і на початку 1637 р. він такий консенс, правдоподібно, вже мав. Як наслідок, 20 січня Покошичі були подані до його посесії⁵². Я. Таргоня, однак, відмовився від виконання свого зобов’язання щодо Покошичів і якимось чином знову заволодів ними. Ймовірно, він визнав королівський консенс недійсним, оскільки в листопаді 1637 р. та січні 1638 р. київський каштелян виклопотав у короля ідентичні за змістом консенси, що дозволяли Я. Таргоні поступитися своєю маєтністю⁵³. Останній знову не погодився і був викликаний

⁴⁶ Там само. Спр. II 4064, арк. 29; спр. III 4145, арк. 41 зв.; *Pulaski K.* Kronika polskich rodów szlacheckich... T. 2. S. 162.

⁴⁷ *Лазаревский А.* Описание Старой Малороссии... Т. 2. С. 427–428.

⁴⁸ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4069, арк. 145–145 зв.

⁴⁹ Там само. Спр. II 4061, арк. 99–100 зв.

⁵⁰ Там само. Арк. 102–103.

⁵¹ Там само. Спр. II 4064, арк. 113–117 зв.

⁵² Там само. Спр. II 4061, арк. 89–89 зв.

⁵³ AGAD, Метрука Koronna, sygn. 183, k. 167–167 v.; ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4061, арк. 137–137 зв.

у грудні 1638 р. до Новгород-Сіверського гродського суду. Процес тривав чотири роки, у липні 1642 р. на Я. Таргоню була видана баніція, й це примусило його прийняти умови О. Пісочинського. У січні 1643 р. за дозволом Я. Таргоні його дружина Федора Величківна зізнала в Чернігівському гроді, що вони дійсно продали за 3 тис. злотих Покошичі й отримали цю суму від київського каштеляна⁵⁴.

Іншим способом збільшення маєтностей, який використовував О. Пісочинський, було отримання королівських надань. На початку 1637 р. Владислав IV надав йому пустий обруб Напень, розташований між річками Білиця і Деражня. 4 травня возний Я. Твардовський разом зі шляхтичами Вацлавом Бартичковським і Яном Гутовським об'їхав обруб і подав його до посесії О. Пісочинського⁵⁵.

Риси привілею й консенсу поєднував у собі документ, виданий для каштеляна Владиславом IV 31 січня 1638 р. Надаючи О. Пісочинському деревню Собечів та частини Глухова, що належали перед тим Янові Волку, король дозволяв Маркові Садовському поступитися на користь все того ж О. Пісочинського ленним правом на деревню Якличі, розташовану поруч Сосниці, над Десною⁵⁶. Королівський дозвіл лише узаконював факт продажу Якличів М. Садовським київському каштелянові, бо останній ще 15 січня вступив у володіння цією маєтністю⁵⁷.

У збиранні волостей каштелян був надзвичайно послідовний. Практично ніколи не відмовлявся від запланованих дій і міг роками домагатися реалізації задуманого. Прикладом цього може служити практично трьохрічний термін купівлі ним ленних маєтностей у Габрієля Марковича Гарабурди і його дружини Марії Підбип'ятівни. Їх маєтності Лукин, Маркове і Даревськ, розташовані неподалік від Погара, планувалося, очевидно, набути одночасно з останнім. Перша уступка щодо цих маєтностей датується 25 лютим 1635 р. Не виключено, що вона містила лише обіцянку Гарабурдів продати Лукин, Маркове і Даревськ. 30 грудня 1638 р. Гарабурди визнали нову уступку щодо цих маєтностей О. Пісочинському й зізнали її до новгород-сіверських книг. Цього разу Лукин, Маркове і Даревськ дійсно були передані каштелянові, який сплатив за них 2 тис. злотих⁵⁸.

Значно швидше вдалося поладити купівлю села Бобрик і пустого сідлицька Яковлевичі в колишнього королівського ротмістра Миколая Кирика, дозвіл Владислава IV на уступку яких О. Пісочинський отримав 4 травня 1639 р.⁵⁹ Оскільки на Бобрик свого часу, крім М. Кирика, отримав привілей ще якийсь Грубський, каштелян домігся і від нього уступки на свою користь⁶⁰. Село було малозаселене (на початку 1640-х років у ньому був 1 дим), і він доручив його осаджувати одному з найбільш талановитих своїх осадників Криштофові Силічу. У той же час О. Пісочинський віддав Бобрик у посесію новгород-сіверському гродському судді Марцінові Києвському⁶¹. Відомо, що на початку 1641 р. існувало вже два Бобріки: один – каштеляна, інший – його колишнього слуги Миколая Пенського.

⁵⁴ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4062, арк. 102–102 зв.; спр. III 4138, арк. 234; спр. II 4064, арк. 109–111.

⁵⁵ Там само. Спр. II 4061, арк. 123, 124.

⁵⁶ AGAD, Метрыка Коронна, sygn. 182, k. 362–362 v.

⁵⁷ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4062, арк. 4.

⁵⁸ Там само. Арк. 79–79 зв.; спр. III 4138, арк. 208–209, 226–227 зв.

⁵⁹ AGAD, Метрыка Коронна, sygn. 186, k. 19 v.–20.

⁶⁰ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. III 4063, арк. 156–157.

⁶¹ Там само. Спр. III 4145, арк. 41; спр. II 4064, арк. 95–96; спр. III 4063, арк. 156–157.

Останній отримав право на Бобрик 24 листопада 1635 р., одружившись з Сузанною Струбчевською, яка мала ленне право на цей населений пункт як дружина померлого Томаша Ліпчинського⁶². У березні 1641 р. М. Пенський позивав О. Пісочинського на коронний трибунал за вибиття його з Бобрика й вимагав, враховуючи попередні неявки відповідача, відшкодування 24 тис. злотих і видання баніції. Відповідне трибунальське рішення було схвалене, проте каштелян цілком у дусі того часу йому не підпорядкувався. А в ніч з 24 на 25 листопада 1643 р. О. Пісочинський наслав на Бобрик М. Пенського озброєних погарських міщан (більше 100 чол.) на чолі зі своїм погарським урядником Заливакою. Нападники спалили в селі 8 хат, вивезли 200 возів сіна, вивели 4 коней місцевого урядника Мартина Твардовського, пограбували селян і забрали 4 200 злотих, які цей урядник мав віддати як орендну плату М. Пенському⁶³. Натомість О. Пісочинський, позиваючи в грудні 1643 р. М. Пенського на місцеві городські рочки, звинувачував його, свого колишнього слугу, у прийнятті селян, збіглих зі свого Бобрика, та пограбуванні сіна в погарських міщан. Відповідач на суд у січні 1644 р. не з'явився, як не з'являвся і на наступні сесії Новгород-Сіверського городського суду. Зрештою, у червні 1645 р. справа була передана до коронного трибуналу⁶⁴. Трибунал, правдоподібно, виніс рішення щодо належності Бобрика на користь М. Пенського. У 1729 р. столітній козак Рубан, який жив на час конфлікту між О. Пісочинським і М. Пенським у Погарі, згадував, що каштелян осадив Бобрик не на своїй землі, а на грунтах іншого шляхтича (М. Пенського). Той домогся рішення, щоб каштелян забрав своїх людей з його маєтності. О. Пісочинський переселив їх на нове місце, яке отримало назву "Перегін"⁶⁵.

Відмінним, але теж незаконним, чином київський каштелян пробував прилучити до своїх маєтностей Козленичі, ленним володільцем яких був колишній жовнір Ян Сеножацький. Для О. Пісочинського Козленичі були важливі завдяки вигідному положенню, яке дозволяло встановити контроль над верхньою течією Убеді, та значним запасам залізної руди. 30 квітня 1639 р. у Вільні Владислав IV підтвердив контракт, укладений між каштеляном та Я. Сеножацьким. Згідно з цим контрактом, перший отримав право "вільного заливу ґрунту" до греблі, зведеної ним на Убеді (мабуть з метою створення ставкового господарства або для покращення сплаву деревини з верхів'їв цієї річки), а також можливість розробки рудних покладів і використання деревини (дуба, сосни) на паління вугілля для кузень⁶⁶. Після смерті Я. Сеножацького О. Пісочинський домагався від нових ленних володільців Козленич, Теофілі Розсудовської та її другого чоловіка, Марціна Києвського, сплати 4 тис. злотих або ув'язання в дане село⁶⁷. Судячи з того, що спадкоємці київського каштеляна після втрати Річчю Посполитою задніпровських територій не називали Козленичі серед маєтностей, на володіння якими претендували⁶⁸, це село включити до свого маєткового комплексу О. Пісочинському не вдалося.

У кінці 1639 р. київський каштелян отримав від короля дві конфірмації незазначеного в них привілею, які підтверджують його право на володіння населеними пунктами, ймовірно,

⁶² AGAD, Metryka Koronna, sygn. 181, k. 115 v.–116.

⁶³ ЛНБ НАН України, ф. 5, оп. 1, спр. II 4064, арк. 161–163.

⁶⁴ Там само. Спр. II 4065, арк. 1–2, 4–5, 6–7, 8, 9, 136–136 зв.; спр. II 4066, арк. 65–65 зв., 67–67 зв., 69–69 зв., 89–89 зв.

⁶⁵ Лазаревский А. Описание Старой Малороссии... Т. 1. С. 245.

⁶⁶ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 186, k. 20–20 v.

⁶⁷ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. III 4063, арк. 51–51 зв.

⁶⁸ Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich... Т. 2. S. 162.

осадженими або набутими якимось чином перед цим. Перша конфірмація, видана 15 жовтня 1639 р., підтверджує право О. Пісочинського на пусті території на обох берегах річок Клевані, Сейму й Десни, також узаконює його володіння деревнями Крупець, Ворон, Сулешове, Вікторове, Кочерги, Волокитин, Литвиновичі, Камінь з Підкаменем, Спаське Поле, Заболотів, Озаричі, Попівка, Соснівка з млинками на річці Верета, Обмачів з слобідкою Пальчики в Медведівському обрубі, Костерів, слобідками Костерівська, Холонівська, Тростянець, Рождественська слобода, Риботин і Сахноч⁶⁹. Консенс від 31 грудня 1639 р. додає до цих маєтностей такі: Сварків, Зажирки, Биковське, Чолгузи, Любитів, Конотоп, Торговиця, Борисовське, Голоवेशка, Башурів, Чортовщина, Добротів, Користьк. Всі вони, згідно з цим документом, лише почали осідати, тобто заселюватися. Додатково за цим консенсом каштелян отримав право у всіх лісах, що знаходилися в межах перелічених маєтностей, виробляти поташ і смальцюгу протягом наступних 5 років⁷⁰. Не вдаючись у докладну локалізацію цих маєтностей, відзначимо, що більшість з них знаходилися в Глухівській – крайній східній волості маєтностей каштеляна в Новгород-Сіверському повіті. У зв'язку з таким територіально масштабним підтвердженням права О. Пісочинського на володіння селами, деревнями і слободами виникає питання, яку мету воно переслідувало. Навряд чи каштелян хотів забезпечити себе від претензій конкурентів – таких на тоді в нього просто не було. Основна причина видачі цих конфірмацій, на наш погляд, полягала в тому, що задніпровські прикордонні території Речі Посполитої виступали об'єктом домагань з боку Московської держави. Саме в 1638–1639 рр. були здійснені практичні кроки з проведення розмежування на новгород-сіверській ділянці кордону. Вони не досягли мети у зв'язку з незгодою московських комісарів з фактичним кордоном і їх претензіями на території, якими володіли обивателі Новгород-Сіверського повіту, у тому числі й О. Пісочинський⁷¹.

Опосередковано дані консенси засвідчували зміну в маєтковій політиці київського каштеляна. Якщо раніше пріоритетом виступало збирання земель, тобто формування цілісного, значною мірою самодостатнього, земельного комплексу, то відтепер вирішено було перейти до його господарського освоєння. Бурхлива еміграція селян з Правобережжя та сусідніх воєводств Великого князівства Литовського, характерна для 1630-х років, з кожним роком посилювалася, але скерована вона була вже не стільки в Чернігово-Сіверщину й київське Задніпров'я, скільки – у Слобідську Україну, де умови ведення селянського господарства чи промислів були привабливішими⁷². Туди ж після поразки повстання Дмитра Гуні й Якова Острянина в 1638 р. розпочалося переселення селян і козаків з Лівобережжя⁷³. Відтак перед О. Пісочинським постало завдання – стримати відтік людей за кордон і ефективно використати економічний потенціал своїх новгород-сіверських маєтностей.

⁶⁹ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 186, k. 116–117.

⁷⁰ Ibid. K. 112–113.

⁷¹ *Godziszewski W.* Granica polsko-moskiewska wedle pokoju polanowskiego (wytyczona w latach 1634–1648) // Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji dla atlasu historycznego Polski. Kraków, 1935. Zesz. III. S. 26–30.

⁷² *Юркевич В.* Еміграція на схід і залюднення Слобожанщини за Б. Хмельницького. Київ, 1932. С. 5–6, 11–15, 52–55.

⁷³ *Darowski A.* Zatargi o starostwów pogranicznych 1618–1654 // Darowski A. Szkice historyczne. Petersburg, 1897. Ser. III. S. 277–278.

Нові підходи визначили необхідність продажу чи уступки частини маєтків, експлуатація яких з тих чи інших причин була економічно не вигідною. На початку 1640 р. київський каштелян отримав королівський консенс на уступку урочища Торговиця, на якому був осаджений Конотоп, коронному підканцлерові Є. Оссолінському⁷⁴. З цього королівського дозволу сторони з невідомих причин не скористалися, і 6 вересня 1643 р. був виданий новий консенс, що надавав їм право провести ту саму операцію⁷⁵. У жовтні 1643 р. Є. Оссолінський, вже будучи канцлером, купив у О. Пісочинського Конотоп з навколишніми селами Торговиця, Попівка, Вирівка, Соснівка, Германівка, а також окремі маєтності, що знаходилися за Сеймом: Озаричі, Спаське та інші. 6 березня 1644 р. Конотопська волость була подана до посесії Є. Оссолінському⁷⁶. Посилення основного конкурента в повіті не входило до планів О. Пісочинського, але, ймовірно, дана операція була умовою Є. Оссолінського підтримки ним перед королем уступки каштеляном Новгород-Сіверського староства своєму синові Янові, яка мала місце в 1643 р. Наступні події підтвердили побоювання О. Пісочинського. Конотопський урядник каштеляна Станіслав Сосновський перейшов на службу до Є. Оссолінського, затримавши при собі 10 тис. злотих – частину прибутку від волості за останні шість років володіння нею О. Пісочинським. Той самий урядник вербував у 1644 р. інших урядників каштеляна, щоб вони переходили на службу до коронного канцлера, а також переманював підданих О. Пісочинського до Конотопської волості⁷⁷.

Інші уступки київського каштеляна мали родинний або фундаційний характер. У 1635 р. за його ініціативою у Новгород-Сіверському була заснована єзуїтська колегія. Вважаючи себе відповідальним за матеріальне забезпечення її діяльності, О. Пісочинський у 1637 р. поступився єзуїтам правом на села Горбів, Ананчин і Горків, цього ж року – на село Чигин, набув ним у Миколая Дрогомира⁷⁸. Одночасно він домігся від короля передачі єзуїтам ще деревень Глазів і Олтар, які від'єднав від Новгород-Сіверського староства⁷⁹. 6 лютого 1640 р. О. Пісочинський виклопотав у короля консенс на уступку Борисівського селища над Сеймом своєму племінникові Янові на Жорнищах Пісочинському⁸⁰. Швидше всього, ця уступка мала формальний характер і здійснювалася з метою набуття племінником осілости в повіті як підстави претензій на один з урядів місцевої земської ієрархії. Ці претензії були реалізовані в 1642 р., коли Я. Пісочинський за підтримки дядька

⁷⁴ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 189, k. 44–45.

⁷⁵ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4065, арк. 28–29. Консенс був поданий для впису до новгород-сіверських гродських книг слугою Є. Оссолінського Миколаєм Цетисом 9 березня 1644 р.

⁷⁶ AGAD, Zbiór Czołowskiego, sygn. 440, s. 1–5; ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4065, арк. 10–10 зв.

⁷⁷ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4065, арк. 108–108 зв., 110–111, 112–113 зв., 120–123 зв., 129–129 зв., 130, 177. У ракурсі економічної доцільності потрібно розглядати обмін О. Пісочинським села Зазирки, що знаходилося в басейні Клевані, на сільце Сліпород Матєя Гвицького, розташоване неподалік Сосниці. Обмін був узаконений двома королівськими консенсами, виданими 7 і 8 серпня 1640 р. (AGAD, Metryka Koronna, sygn. 185, k. 315 v.–316 v.).

⁷⁸ РГАДА, ф. 1473 (Поместно-вотчинные архивы юго-западных земель XVI–XIX вв.), оп. 1, д. 927, л. 3–3 об., 6–6 об.

⁷⁹ Там же. Л. 5–5 об.; AGAD, Metryka Koronna, sygn. 181, k. 206 v.–207 v.

⁸⁰ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 186, k. 147 v.–148.

став новгород-сіверським підкоморієм⁸¹. У серпні 1643 р. київський каштелян отримав від Владислава IV дозвіл уступити село Козинки новгород-сіверському скарбникові Янові Янковському⁸². Невідомо, чи супроводжувався цей дозвіл купівлею села з боку скарбника; ймовірно, каштелян передав йому, колишньому товаришеві своєї хоругви, Козинки як плату за довготривалу вірну службу.

Відзначаючи втрати земельного комплексу О. Пісочинського в Новгород-Сіверському повіті в кінці 1630 – середині 1640-х років, слід згадати про передачі, згідно з Варшавською угодою 1644 року, Річчю Посполитою Московській державі території повіту, що знаходилися на лівому березі Клевані. Угода була реалізована лише в липні 1647 р. (вже після смерті каштеляна) і призвела до передачі московській стороні 8 населених пунктів, що належали Пісочинським: Олешкович, Новосілок, Страчева, Крупця, Зернова, Новосілка, Ворона й Старикова⁸³.

Набутки цього періоду виявилися скромнішими, ніж у другій половині 1630-х років. Безперечним здобутком О. Пісочинського було отримання 27 січня 1641 р. королівського консенсу на уступку Олександром Кисилем свого ленного права на села Зметнів і Пекарів⁸⁴, що вже були майже повністю оточені володіннями київського каштеляна. Чи був реалізований цей консенс невідомо, але син О. Пісочинського, Ян, називав їх серед задніпровських володінь, втрачених у середині XVII ст.⁸⁵

Села Комарівку і Смоляж, що відносилися до Чернігівського повіту, уступили київському каштелянові 3 вересня 1642 р. подружжя Олешковські – Григорій і Анна⁸⁶. Наступного року, 15 вересня, Владислав IV, перебуваючи в Гродні, видав дозвіл Анні Влодкевичівні уступити О. Пісочинському деревню Любитів і слободу Алтинів над Сеймом, що дісталися їй від першого чоловіка – Яна Вітольда⁸⁷. З часом вони були включені до Новомлинської волості, яка виділилася з Сосницької волості. Згідно з виданим 25 квітня 1644 р. королівським дозволом, новгород-сіверський земський суддя, колишній поручник хоругви О. Пісочинського Стефан Речинський, мав уступити йому село Хиличі⁸⁸, яке увійшло до Погарської волості. Цю уступку треба пов'язувати з отриманням у попередньому році С. Речинським уряду земського судді, що відбулося за безпосередньої підтримки каштеляна⁸⁹. 29 серпня 1644 р. король видав ще один консенс, яким дозволяв слугі каштеляна, економові його новгород-сіверських маєтностей Петрові Харовському і його дружині Малгожаті Блажейовській поступитися патронуванню ленним правом на село Риків⁹⁰.

⁸¹ Кулаковський П. Земські урядники Чернігово-Сіверщини у 1621–1648 роках // Центральна і Східна Європа в XV–XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії. До 100-річчя від дня народження Професора Дмитра Похилевича / За ред. Л. Зашкільняка та М. Крикуна. Львів, 1998. С. 122.

⁸² AGAD, Metryka Koronna, sygn. 188, k. 13 v.–14.

⁸³ Godziszewski W. Granica polsko-moskiewska... S. 32.

⁸⁴ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 185, k. 333 v.–334.

⁸⁵ Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich... T. 2. S. 162.

⁸⁶ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4064, арк. 73–74.

⁸⁷ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 188, k. 35–35 v.

⁸⁸ Ibid. K. 185–185 v.

⁸⁹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, oddz. rękopisów, rkps 1657, s. 166.

⁹⁰ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 189, k. 130 v.–131; ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4065, арк. 167–167 зв.

На це село, що увійшло до Глухівської волості, претендував ще й Ян Володкевич. У жовтні 1646 р. він, вже після смерті О. Пісочинського, скаржився у Київському гродському уряді, що дружина каштеляна Ельжбета відібрала у нього Риків і осадила на його землях нову слободу Спаське Поле. В іншій своїй скарзі, поданій того ж місяця до того ж уряду, Я. Володкевич стверджував, що О. Пісочинський і новгород-сіверський підстароста Станіслав Мінвід при розмежуванні своїх маєностей Заболотів, Добротів і Подолів відрізали частину його земель⁹¹. Реєстр збирання подимного податку 1638 р. називає Риків власністю Миколая Кирика й вказує на наявність у Спаському Полі 10 димів⁹². Тобто заселитися ця слобода почала значно раніше, ніж стверджував Я. Володкевич. Але він дійсно мав яесьь право на Риківські землі. Про це свідчить королівський привілей від 21 березня 1643 р. Бальцерові Малечинському, клієнтові О. Пісочинського, на пустош Риків з приналежностями “по неякому Самуелеві Володкевичу”, ймовірно батькові Яна⁹³. Тоді він, очевидно, не зміг довести своє право на Риків, а вже після смерті О. Пісочинського намагався скористатися з протиріч, які виникли між рідними каштеляна – дружиною Ельжбетою та сином Яном.

На початку 1645 р. київський каштелян спробував приєднати до своїх маєностей ленні володіння в недалекому минулому одного з найбільш діяльних своїх слуг і осадників – Матея Стахурського⁹⁴. М. Стахурський частково емансипувався від каштелянової залежності завдяки посольству до Москви на початку 1640 р., до якого як посол потрапив напевно за рекомендацією того ж таки каштеляна⁹⁵. Незабаром по виконанні дипломатичної місії він став королівським дворянином. У лютому 1643 р. М. Стахурський позичив у О. Пісочинського 300 злотих, які мав віддати через місяць, але не віддав. Не повернув і іншу позику – 120 злотих, надану каштеляном у березні 1643 р. З часом сума боргу зросла і сторони дійшли до угоди, що боржник розрахується шляхом передачі кредиторіві своєї маєності Фаєвщина. О. Пісочинський, зацікавлений в отриманні компенсації за свої кредити, 20 березня 1645 р. потурбувався про отримання королівського консенсу на цю передачу. Але М. Стахурський відмовився виконувати свою попередню обіцянку. У червні 1645 р. Новгород-Сіверський гродський суд розглядав цю справу. Протягом її розгляду сума відшкодування зросла, бо відповідач не з’являвся до суду. Він відмовився допустити ув’язання каштеляна у Фаєвщину. Справа була передана на коронний трибунал, який 18 вересня виніс вирок баніції М. Стахурському⁹⁶. Останній відреагував позовом від 4 листопада 1647 р. вже Яна Пісочинського до суду, вважаючи, що схвалення баніції відбулося без його відома, тобто без вручення відповідного позову⁹⁷. Додатково, щоб забезпечити себе від можливої конфіскації маєності, він виклопотав у короля консенс

⁹¹ Опись актовъ книги Киевского Центрального архива № 17 / Сост. И. П. Новицкий, О. И. Левицкий. Киев, 1884. С. 17, 52.

⁹² ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4064, арк. 29, 30.

⁹³ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 188, k. 4–4 v., 6–6 v.

⁹⁴ Коротку і не зовсім точну інформацію про нього подає Казімеж Пуласький (*Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich...* Т. 2. S. 201–202).

⁹⁵ *Godziszewski Z. Polska a Moskwa za Władysława IV // Polska Akademia Umiejętności. Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego. Kraków, 1930. Ser. II. T. 42 (ogólnego zbioru 67). Nr 6. S. 68.*

⁹⁶ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. II 4066, арк. 40–41, 47–48, 49–50 зв., 51–52, 53, 54–54 зв., 72–72 зв., 76; спр. II 4069, арк. 157–161, 163–167.

⁹⁷ Там само. Спр. II 4069, арк. 178–178 зв.

з віконцем, тобто без зазначення іншої сторони, на уступку Фаєвщини, включаючи пустоші та сідлиська, розташовані в її межах⁹⁸. З огляду на події наступного року, трибунальське рішення й консенс втратили свій сенс.

Отже, за роки своєї діяльності на Чернігово-Сіверщині (1633–1646) О. Пісочинському вдалося створити маєтковий комплекс, що охоплював більшу частину Новгород-Сіверського повіту й окремі населені пункти сусіднього Чернігівського повіту. За даними подимного реєстру 1638 року, йому тут, включно з Новгород-Сіверським староством, належало 555 димів. Зважаючи на те, що в наступне десятиліття населення цих повітів суттєво зросло, а каштелян “прибрав до рук” значні території на сході Новгород-Сіверського повіту та вкраплені у його волості володіння інших шляхтичів, кількість належних йому димів зростає принаймні вдвічі. Це дозволяє віднести О. Пісочинського до верстви найбільш заможних землеволодільців на території Чернігово-Сіверщини – магнатів.

THE PIASECZYŃSKI'S ESTATES IN THE CHERNIHIV-SIVERS'K REGION (1633–1646)

Petro KULAKOVSKYI

The Ivan Franko National University of Lviv, the Chair of Slavonic Countries History

In the second half of the XVIth century members of the Piaseczyński Family, which first appeared in Volhynia in the early XVIth century, managed to concentrate in their hands a number of estates in several provinces (voivodeships) of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The accumulation of this Family's great landed estates on the territory of Chernihiv-Sivers'k was connected with the activity of the Kamenets' (later Kyiv's) Castellán and Novgorod-Sivers'k's *Starosta*, Aleksander Piaseczyński (died in 1646). The results of his activities enable us to regard him as one of the most wealthy landowners – magnates in the Chernihiv-Sivers'k region at that time.

Key words: Chernihiv-Sivers'k region, Piaseczyński, nobles' estates, manor economy.

Стаття надійшла до редколегії 27.04.2001

Прийнята до друку 15.10.2001

⁹⁸ AGAD, Metryka Koronna, sygn. 189, k. 629 v.–630 v.